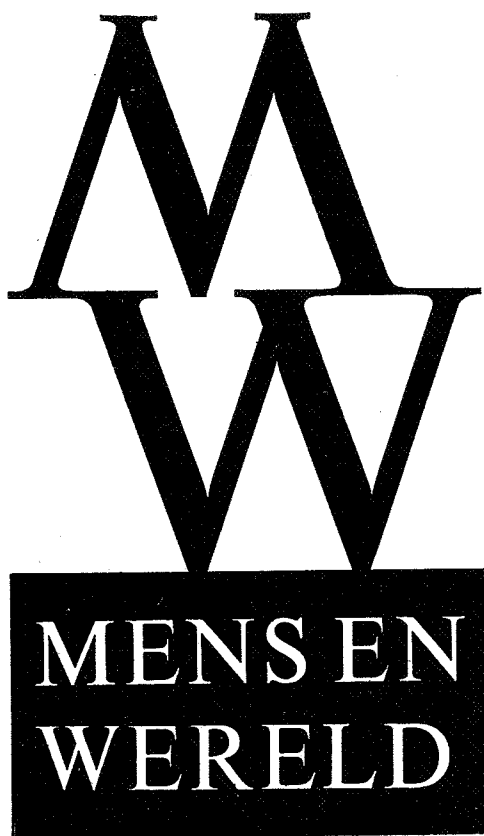

**Uitgave van het
Humanistisch Verbond**

Versijnt om de veertien dagen

**24ste jaargang nummer 19
11 oktober 1969**

Hoofdredacteur: Casper Vogel

Redactieraad:

mr. dr. M. Rood-de Boer, H. Mozes, mej. E. van der Reijden, R. de la Rie, mr. dr. H. J. Roethof

Redactiesecretaris: F. C. van Soesbergen

Paulus Buyslaan 23, Amersfoort

Telefoon 03490-16474

Administratie, abonnementen en advertenties:

postbus 114, Utrecht, telefoon (030) 24641

giro 304960 t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht

Advertentietarieven op aanvraag

Abonnementsprijzen per jaar:

voor Nederland, andere E.E.G.-landen, Suriname
en de Antillen f 11,-

overige landen f 13,50

Losse nummers f 0,50

In dit nummer (8 pag.) o.a.:

Casper Vogel: Geen genade door genadelozen (pag. 1)

N.N.: 'En de meeste is de liefde' (pag. 3)

J. L. Sluiter: Montaigne (pag. 4)

R. de la Rie: Een onmogelijke recensie (pag. 6)

Geen genade door genadelozen

MINISTER POLAK van justitie heeft de Kamer in een brief laten weten, dat hij de drie Duitse oorlogsmisdadigers die Nederland nog 'rijk' is, niet opnieuw gratie zal verlenen. Kotälla, Fischer en Aus der Fünten blijven dus in Breda. Voorwaardelijke invrijheidstelling zit er niet in. Daar leek het even op toen de minister een week of wat terug daarover vertrouwelijk de mening van fractievoorzitters in de Tweede Kamer vroeg; al was het duidelijk dat hij over de hoofden van de kamerleden heen direct de gevoelens in het hele land wilde polsen. Van gratieverzoeken was toen geen sprake. Prof. Polak dacht aan een aanvulling van artikel 15 van het Wetboek van Strafrecht, die beëindiging van de straffenuitvoerlegging mogelijk zou maken. De reacties op die gedachte hebben hem kennelijk doen terugdeinzen; de wetsuitbreiding, zelfs nog vóór hij een officieel voorstel was, is haastig weer in de la verdwenen, zonder dat wij nu eigenlijk weten hoe er in de diverse politieke groeperingen over gedacht wordt.

De golf van reacties op het idee Kotälla, Fischer en Aus der Fünten hun vrijheid te hergeven is in vele opzichten leerzaam, maar het is niet de discussie waar we op hebben zitten wachten. Die hoort immers in de Kamer thuis. Het is daarom goed, dat de KVP-afgevaardigde Van Schaik zich niet bij de ministeriële brief heeft neergelegd. Als vrijlating politiek niet haalbaar is, moet dat in het openbaar blijken, zo wijst hij de minister terecht. En daarmee duidt mr. Van Schaik op het sluipweggetje dat prof. Polak voor zij manoeuvre heeft gekozen.

Door aanvankelijk te spreken over wetsuitbreiding trok hij het probleem in het politieke vlak. Hoe de reactie daar was weten we niet. Wat we wel en dat heel goed weten, is de reactie in het land; in meerderheid negatief, al kan niemand beweren dat een golf reacties, vaak op emotionele grond, de mening van een heel volk weergeeft. De minister is er in elk geval zo van geschrokken, dat hij over wetsuitbreiding niet meer sprak en 30 september j.l. meedeelde *geen termen te kunnen vinden om opnieuw gratie te verlenen* aan de drie in Breda.

WIE had er over gratie gesproken? De minister had juist gehandeld als hij onmiddellijk had gezegd dat daartoe, door henzelf en door hun geestelijke verzorgers, een verzoek was

ingediend. Niet een wetswijziging, maar *grativering* is de vraag, die van het begin af aan centraal had moeten staan. Want vergiffenis schenken is iets anders dan het verruimen van wettelijke grenzen. Zelfs de overweging van dat laatste al is krenkend voor ieder, die de reden van het verblijf van Kotälla, Fischer en Aus der Fünten in hun Nederlandse cel kent. Gratie brengt door zijn bijzondere aard de discussie op een geheel ander niveau en maakt het lot van drie onmenselijke tot een menselijk probleem. Het dilemma komt op deze wijze dicht bij ons, dan wanneer wij er een politieke strijdzaak van maken.

De Partij van de Arbeid heeft bij monde van fractievoorzitter Den Uyl erop gewezen, dat vrijlating niet alleen een daad tegenover hen maar vooral tegenover de samenleving zou zijn en daarom kante hij zich ertegen. Misschien heeft Den Uyl gelijk. Zijn overweging geldt in elk geval als model voor het standpunt van talloze anderen, die het woord vergiffenis in dit geval niet over de lippen kunnen brengen.

Vrijlating zou pas een positieve daad zijn als onze samenleving dat bewust kan opbrengen, in plaats van het als een belediging te ervaren. Vrijlating via de achterdeur van prof. Polak roept hetzelfde gevoel op als ons bekreep toen Willy Lages in Duitsland herstellende was van de 'dodelijke' ziekte die hem zijn vrijheid voortijdig bezorgde. Maar vrijlating als bewuste daad van vergiffenis zou iets heel anders in zich herbergen: zelfoverwinning. Zolang Nederland dit niet kan opbrengen zou vrijlating een zinloos gebaar zijn.

Even zolang zitten daar dan in Breda drie uitgebluste oorlogsmisdadigers, de een wat minder gebroken dan de ander. Men kan zich afvragen wat voor zin het heeft hen vrij te laten of hen nog langer vast te houden. Als wraakoefening, als nog net levend symbool van onze overwinning, als martelaren van het nazidom, als vloerenschrobbers; in al deze gevallen voldoen ze niet; hebben ze geen wezenlijke betekenis. Wij moeten ons in elk geval afvragen waarom zovelen hen wel vast willen houden. Of hun streng bewaakte gevangen zijn ons geweten niet sust en ons een misleidend gevoel van veiligheid bezorgt. Want de gevaarlijke, giftige mensen die zij eens waren lopen in andere gedaante – weer onherkenbaar vermomd – vrij rond.

CV

KRITISCH ALLERLEI

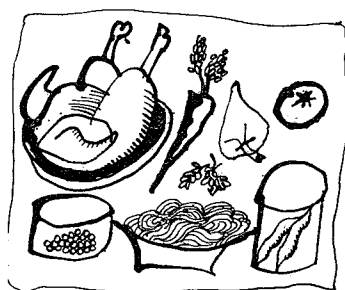
Begrotelijk

WAT kost een kind? Het Algemeen Handelsblad heeft ons dat pas nog voorgerekend: zeker f 23.280 en als het wat eigenzinniger wordt aangepakt al gauw f 26.105, alles genomen tot het zeventiende levensjaar. Niet dat ze daarna niets meer kosten, maar dan wordt het allemaal wat ingewikkelder. In beide bedragen zitten slabbetjes, hoestdrankjes, pinda-kaas, autopod en slobbroek verdisconteerd, maar het verschil wordt aldus verklaard: In het goedkoopste geval is het kind thuis ter wereld gebracht en volgt t.z.t. gemeentelijk openbaar onderwijs (vrijwel gratis); in het andere geval vindt de bevalling plaats in een ziekenhuis (gemiddelde prijs voor een tweede klas) en gaat het kind particulier onderwijs volgen, waarbij we de prijzen van het Amsterdamse Montessori-onderwijs als maatstaf namen, omdat deze ongeveer het gemiddelde zijn van de verschillende particuliere schoolgeldregelingen. Publikaties als deze zijn natuurlijk aangenaam leesvoer en onderhoudende kout tussen koffiedrinkende buurvrouwen, maar zou je er iets aan hebben? Ja, misschien spijt als haren op je hoofd, want zo bezien had er toch een tweede auto afgekund, of een eigen huis, of een zeilboot, in plaats van dat lastige kreng dat nu weer staat te jengelen om een nieuwe brommer. Met de cijfers gewapend kunt u uw spruit nu de mond snoeren, terwijl u instemmend citeert: 'Dit is geen volledige begroting en die kinderbijslag, die verdwijnt misschien nog wel eens'.

Witte huisdiensten

IN Amerika is de 77-jarige theoloog Reinhold Niebuhr op zijn bekende agressieve toon van leer getrokken tegen 's lands eerste burger, Richard Nixon. Volgens Niebuhr heeft Nixon (van huis uit een Quaker) 'door een merkwaardige mengeling van onschuld en arglist een conformerende godsdienst ingesteld.' Hij haakt ter staving een boeiend stukje aan uit een preek die tijdens een van de zondagse diensten op het Witte Huis ten beste is gegeven: 'De vinger Gods heeft Richard Milhous Nixon aangewezen, door hem de visie en de wijsheid te geven om de wereld en de beschaving te redden'. Behalve dat Niebuhr die huisdiensten (waarvoor vertegenwoordigers van verschillende godsdiensten worden uitgenodigd) laakt, vraagt hij zich af of Martin Luther King bijvoorbeeld in aanmerking zou zijn gekomen; in plaats van Nixons persoonlijke vriend en parade-paard

Billy Graham, die door Niebuhr wordt gekarakteriseerd als 'een tam en op maat gesneden overblijfsel van de wilde en woeste evangelische campagnes uit de oude cowboytijd'.

Zondebokken

ER dient telkens en telkens weer op gewezen te worden, dat het nette, oppassende, plichtsgetrouwe en onopvallende burgers zijn geweest, fatsoenlijke, gewone mensen, die de vervolgingen van alle eeuwen hebben mogelijk gemaakt en uitgevoerd. Inquisiteurs en puriteinen, generaals en politiebeambten, het gelovige volk van de middeleeuwen: allemaal min of meer respectabele leden van de meerderheid. De Duitse rechters tijdens de nazitijd, de Kruisvaarders, de soldaten van alle legers: ze doen altijd hun plicht. Onder de puntmuts van de Ku Klux Klan zit meestal een nette burgerman. Eichmann was 'n fatsoenlijk man: ordelijk en plichtsgetrouw tot het bittere einde. De zondebokken zijn anders dan de meerderheid: andersdenkend of anders voelend, anders van huidkleur, lichaamsbouw of gedragingen. En dat zal ze bij tijd en wijle worden ingepeperd: ketters, vrouwen, geesteszieken, homoseksuelen, joden en negers, ze hebben het geweten en ondervinden het nog elke dag. Bij die rij van vervolgd komt blijkbaar nu een nieuwe variant: de kleine, maar groeiende groep van jonge mensen, voor wie de bestaande fatsoenscodes niet geloofwaardig meer zijn. Ook in dit geval is er helaas geen reden, om aan te nemen dat het zo'n vaart niet zal lopen. Mensen zijn van nature geneigd, om in hun medemensen vijanden te zien, om alle anderen, zelfs naaste familieleden, maar zeker vreemdelingen te discrimineren. Deze neiging wordt met moeite onder controle gebracht in het beschavingsproces. (J. A. M. Mathijssen, arts, in de Volkskrant)

Eed of belofte

IN alle gevallen waarin de wet het afleggen van een eed vordert of daaraan rechtsgevolgen verbindt, kan de betrokkene in het vervolg zonder meer een belofte afleggen.

Dit is de strekking van een wetsontwerp tot wijziging van de Eedswet van 1916, dat de minister van justitie mr. C. H. F. Polak thans heeft ingediend.

De Eedswet vereist voor het mogen afleggen van de belofte nu nog 'onoverkomelijke' bezwaren, ontleend aan iemands opvattingen omtrent de godsdienst'. Dit wordt nogal eens zo uitgelegd dat iemand die niet gelooft geen bezwaren in de zin der wet kan hebben en dus de eed moet afleggen, hoewel die voor hem geen enkele betekenis heeft.

Het nu ingediende wetsontwerp voorziet in een volledige vrije keuze. Wie de belofte wil afleggen hoeft geen motivering te geven; de door de wet geëiste verklaring is van zo persoonlijke aard dat hij toch niet door een derde op zijn waarde is te toetsen. Overigens is het afleggen van een valse belofte volgens het Wetboek van strafrecht even strafbaar als een valse eed (maximum straf 6 jaar gevangenisstraf). De vorm waarin de eed of belofte moet worden afgelegd blijft aan de bestaande wettelijke voorschriften gebonden.

Dit mede om de ernstige gevolgen van een eed/belofte te onderstrepen.

Verzuiling

DE Koninklijke Nederlandse Militaire Bond 'Pro Rege', die ruim 50 militaire tehuizen in ons land en West-Duitsland exploiteert, verkeert in financiële moeilijkheden. Een redelijke exploitatie van de tehuizen is onder meer ten gevolge van het dalend bezoek niet meer mogelijk. De tehuizen in Roermond en Holten zijn al gesloten. Deze sombere geluiden liet de voorzitter van 'Pro Rege', de heer W. G. Tibben, horen tijdens de jaarvergadering in Utrecht. De minister van defensie heeft de suggestie gedaan om een meer efficiënte exploitatie van de tehuizen na te streven door een samenwerking tussen de r.-k. en protestantse tehuizenorganisaties. 'Pro Rege' heeft niet bevestigend op de suggestie kunnen antwoorden. In de eerste plaats signaleerde de heer Van Tibben bezwaren op grond van de verschillen in statutaire bepalingen.

In de gesprekken met de r.-k. tehuizenorganisatie is ook tot uiting gekomen, dat deze de samenwerking met de humanisten open wil houden. 'Pro Rege' heeft reeds te kennen gegeven op principiële gronden de rooms-katholieken hierin niet te kunnen volgen.

Groot slaaplied

*kom catelijne
mijn lieve kleine
mijn ik in het reine
kom bij me
gaan wij terug
naar het ongeboren zijn*

*wees niet bang voor de slaap
ik blijf bij je
wees niet bang voor de nacht
want ik ben je nacht
wees niet bang voor het water
het water is goed
en het draagt je
het wordt weer als vroeger
ik voed je met mijn bloed
ik kleed je met mijn huid
binnen mijn heupen
bouw ik je huis
vanzelfsprekend
heb ik je lief als mezelf
zijn wij naakt voor elkaar
en kennen wij elkaars binnenkant*

*mijn naaste naaste
ik wil je sparen
zacht neem ik je mee*

*vaar met mij
in mijn binnenzee
door de nauwe ingang
van het leven
terug in de wijde
dood*

MISCHA DE VREEDE

(Uit: Met huid en hand)

‘En de meeste is de liefde’

OP het eerste gezicht mag het misschien wat vreemd lijken, dat een humanist gebruik maakt van een bijbeltekst om zijn betoog kracht bij te zetten. Toch was dit onlangs het geval op een regionale bijeenkomst van de Gooise afdeling van het Nederlands Gesprek Centrum in Laren, waarvoor ik was uitgenodigd om het aan de orde zijnde onderwerp van humanistische zijde te belichten. Het ging over het gemengde huwelijk en zoals dat bij het N.G.C. gebruikelijk is, werd het onderwerp ingeleid door drie sprekers van verschillende geestesrichting: een katholiek, een protestant en een humanist. In dit geval een pater, een socioloog en ondergetekende. Gespreksleider was een dominee, de toehoorders vormden eveneens een ideologisch gemengd gezelschap.

Een beetje vreemd dus misschien, dat het dan uitgerekend de humanist is die met een bijbeltekst komt aandragen. Maar waarom is dat eigenlijk vreemd? Er werd hier gesproken over de meer en meer voorkomende verbintenissen tussen twee mensen van verschillend geloof, in het bijzonder tussen een katholieke en een protestantse huwelijkspartner. In beider levensovertuiging is de bijbel het boek der boeken. Waarom zouden we daar dan aan voorbijgaan als het om zo'n innige verbintenis gaat?

Daar komt bij dat ik zelf ook met de bijbel ben opgegroeid, zodat ik geen vreemde ben in Jeruzalem. Voor mij is de bijbel een achtenswaardig boek, waarin veel ongelofwaardigs staat, maar waarin ook diamanten van wijsheid fonkelen. Net als in veel andere oude en achtenswaardige boeken uit een ver verleden. De mens is altijd al op zoek geweest naar waarheid en wijsheid en daarvan is in die oude boeken dan ook veel bewaard gebleven.

Zo kwam dan een van die diamanten mij te hulp bij het opbouwen van mijn betoog over het gemengde huwelijk. Het leek me een toepasselijke tekst voor mensen die van elkaar houden en het leven met elkaar willen doorgaan, deze woorden van Paulus uit zijn brief aan de Corinthen: 'En zo blijven dan geloof, hoop en liefde, deze drie, doch de meeste van deze is de liefde.'

Dat de katholieke en de protestantse inleider niet zo enthousiast waren over het gemengde huwelijk laat zich begrijpen, gezien de grote waarde die ieder aan zijn eigen geloofsovertuiging hecht. Als humanist meende ik er een zeer positieve kant aan te kunnen ontdekken. Als Paulus gelijk had en de liefde de meeste is, dan moet de liefde ook een brug kunnen slaan tussen mensen, die tot dusver door het geloof van elkaar gescheiden waren. Liefde is als de zon, die helaas te weinig schijnt in onze kille wereld. Waar zij de harten komt verwarmen, mag het geloof niet de eerste plaats opeisen en de zon verjagen uit mensenharten. Tenminste als het waar is wat Paulus zegt: 'en de meeste van deze is de liefde.'

Helaas is niet de liefde in de geschiedenis van het christendom het leidmotief geweest, maar het geloof. Als kind heb ik me vaak afgevraagd of het geen vergissing van Paulus was de liefde

de meeste te noemen. Om me heen zag ik hoeveel waarde er werd gehecht aan het 'ware geloof'. Zonder dat kon men geen goed mens zijn en niet in de hemel komen. Over de liefde werd niet zoveel gerept. Het geloof was als een strenge vader, die absolute gehoorzaamheid eiste en zij die het strengst waren in de leer, wisten vaak het minst van liefde. Dat strenge geloof kwam mij voor de sterkste te zijn en dus 'de meeste'. En toch had Paulus, die grote figuur voor iedere christen, er anders over gedacht. Was dat een vergissing van Paulus of hadden de mensen het alleen maar zo slecht begrepen?

Het gemengde huwelijk wordt nu schoorvoetend geaccepteerd, al is het nog lang niet in brede kring. En toch zal wel niemand er aan twijfelen, dat er liefde bestaat tussen twee mensen, die elkaar gevonden hebben en het verlangen koesteren hun leven met elkaar te delen. Hoe zouden zij anders de moed opbrengen de vele moeilijkheden te trotseren, die nog altijd verbonden zijn aan het sluiten van een gemengd huwelijk? Moeilijkheden die in het verleden zó onoverkomelijk waren, dat het geloof het vrijwel altijd won van de liefde. Voor de kerk was het geloof 'de meeste'. Er moet veel geluk verloren zijn gegaan door een opvatting die niet die van Paulus was: 'En de meeste van deze is de liefde.' Liefde kent geen discriminatie, zij gaat over alle grenzen heen. Het geloof houdt halt bij de door dat geloof gestelde grenzen en het is allerminst vrij te pleiten van discriminatie. Het geloof heeft meer haat tégen elkaar dan liefde vóór elkaar gevoed vanuit het in elke godsdienst gekoesterde elitegevoel van de enig ware te zijn. 'De liefde is niet opgeblazen,' zegt Paulus ook. Het geloof was dat wel. 'De liefde is lankmoe-dig, zij kwetst niemands gevoel, zij verdraagt alle dingen,' om nog maar een paar eigenschappen te noemen, die Paulus aan de liefde toe-kende. Geen van die eigenschappen heeft het gelóóf zich eigen gemaakt, niemand zal het kunnen ontkennen. Alleen waar liefde en geloof niet met elkaar in botsing kwamen, was er ook nog wel een plaatsje voor de liefde. Waar zij wel botsten, was het de liefde die moest wijken. Ik geloof dat wij in een tijd van kentering leven, een tijd waarin wij de woorden van Paulus over de liefde beter leren verstaan. Wij beginnen langzaam te beseffen dat – als ik nog eens Paulus mag citeren – 'wanneer ik ál het geloof had, zodat ik bergen verzette, maar had de liefde niet, ik ware niets.' Ook in de kerk, de hoedster van het geloof, is dit besef aan het doorbreken. Ik geloof in liefde als 'de meeste', in de mogelijkheid van een liefdevoller wereld, in het vermogen van de mens om die liefdevoller wereld op te bouwen. Misschien mag ik dat mijn humanistische geloofsbelijdenis noemen. 'De zachte krachten zullen overwinnen,' dichtte Henriëtte Roland Holst. Ik weet niet of zij zullen overwinnen, wel dat zij kunnen overwinnen. Het hangt er maar van af in hoeverre wij aan de liefde een plaats weten in te ruimen. De kerk zal hier, als grote en nog altijd machtige organisatie, een belangrijke bijdrage kunnen leveren, nu ook zij bezig is te ontdekken dat de liefde de meeste is, over alle grenzen van geloofsge-scheidenheid heen.

MAAR misschien zijn het juist wel de gemengd gehuwden, die de schoonste kans krijgen om aan de totstandkoming van een gelukkiger wereld mee te bouwen. Zij zijn het immers, die door het sluiten van hun huwelijk al bewezen, dat voor hen de liefde de meeste is.

N.N.

IK ben, bij wijze van spreken, met een koptelefoon op geboren, want in de tijd, dat ik op de wereld kwam, gonsde de lucht van korte en lange geluidsgolven en overal waren radio-amateurs, waaronder mijn vader, dag en nacht in touw om ze op te vangen. Dat was geen eenvoudige zaak. Alle toestellen moesten zelf gemaakt worden en er kwamen kristallen bij te pas, die je niet met je vingers mocht aanraken. Deed je dat per ongeluk toch, dan waren ze vet en moesten weer in de benzine, geloof ik.

Kilometers draad zijn er bij ons thuis verwerkt om spoelen te maken. Die moesten gewikkeld worden op een speciale manier en in verschillende kleuren. Mijn moeder deed naastig mee maar zij was het natuurlijk altijd, die de kristallen vet maakte en die: 'Johan, kom je nu eindelijk eens naar bed!' riep, net op het moment, dat het tijdsein van de Eiffeltoren doorkwam, waar mijn vader al urenlang op had gewacht, met een koptelefoon op z'n hoofd en daaroverheen weer kussens en rokken van mijn moeder, om het vooral toch maar niet te missen. Een enorme belevenis was de ontvangst van een lezing van de burgerwacht. Antennes waren ook belangrijk en die moesten op het dak. Voor ons was dat niet bezwaarlijk, want we woonden drie hoog en de draden konden door de schoorsteen van de 'achterkamer' lopen. Daar hadden we geen kachel, in de 'voorkamer' wel. Op een zaterdagmiddag moest er een nieuwe antenne gemaakt worden en mijn moeder kreeg nauwkeurige instructies, wat ze te doen had, hoe en wanneer. Vooral dat laatste was belangrijk, want op het dak stonden acht schoorsteenpijpen en mijn vader moest te weten zien te komen, welke schoorsteen nu precies die van onze achterkamer was. 't Was heel eenvoudig: mijn moeder zou postvatten bij de schoorsteen in de achterkamer en mijn vader zou naar 't dak gaan. 't Liep tegen vieren, dus zei mijn vader: 'Als de klok van de kerk vier uur slaat, steek je een krant aan. Ik zie dan de rook en laat de kogel met de antennendraad eraan in die pijp zakken, maar denk eraan, dek het gat wel af, want er kan roet uitkomen.'

Goed, ieder nam zijn plaats in en er verstreken een paar minuten. Plotseling zag mijn vader rook uit een pijp komen. 'O jé,' dacht hij, 'dat stuk ongeduld kan natuurlijk weer niet wachten tot de klok slaat' en hij gooide een beetje nijdig de kogel naar beneden en haalde hem nog eens een paar keer flink op en neer, eigenlijk wel verbaasd, dat er niet aan de draad getrokken werd. Maar die rook kwam van de benedenburen, die de kachel hadden aangestoken. Een vredig huiselijk tafereeltje: opa en oma naast de kachel, vader met de krant bezig en moeder met de thee en de kinderen rond de tafel, aan hun huiswerk. Daar klonk een ontzettend gebonk in de schoorsteen en een enorme wolk roet vulde de kamer. Opa en oma waren op slag negers en alle schriften en boeken op tafel en de theekopjes, alles was bedekt met een vette zwarte laag.

Ondertussen keek mijn moeder eens in het gat van de schoorsteen, omdat die kogel zo lang wegbleef en ze had toch punctueel bij de eerste slagen van de klok de krant aangestoken. Toen mijn vader klokslag vier uur die tweede rookkolom zag, schrok hij vreselijk. Hij trok haastig de kogel omhoog en plofte hem nu in het goede gat, waar mijn moeder, die er net inkeek, de volle roetlaag in haar gezicht kreeg. Schuld-bewust holde hij de trap af, maar daar kwam hij midden in een nogal opgewonden uiteenzetting van twee negers: opa-van-beneden en mijn moeder, die wel elkaars zwarte gezichten zagen, maar niet beseften, hoe ze er zelf bijliepen. Ongemerkt en stikkend van de lach wist mijn vader weer naar 't dak te vluchten, waar hij zeker nog wel een uur in de kou gezeten heeft, voor hij weer terug durfde. De held, maar ik kan het me indenken!

Montaigne (1533-1592)

MEER dan ooit in de geschiedenis hebben in de eeuw, waarin Montaigne leefde, godsdienstoorlogen het maatschappelijk leven uit zijn voegen gerukt. Katholieken en protestanten gaven elkaar geen kamp. Voor geen wreedheid deinsde men terug. Dorpen werden overvallen en uitgemoord, de brandstapels vlamden aan alle kanten op, geen marteling was de door theologische razernij bezeten te erg. En dit alles in de naam van hun enige god, die een god der liefde zou zijn.

NOG altijd vinden de kerkelijke voorgangers uit die tijd vereerders en verdedigers, hoe moeilijk het dezen ook valt de handelingen van die lieden, zo weinig getuigend van naastenliefde, te verklaren, laat staan te rechtvaardigen. Bij gebrek aan betere argumenten heeft men de schuld maar op de tijd geschoven en deze voor de wandaden verantwoordelijk gesteld. De bedrivers waren immers kinderen van hun tijd. Mensen verbranden en martelen moet volgens hen gezien worden in het kader van de zestiende eeuw. Eén ding wordt daarbij echter uit het oog verloren. Die tijd is maar niet zo ontstaan; daarop hebben mensen ingewerkt. Ook de theologen hebben er hun stempel op gedrukt. Zij waren niet alleen kinderen van hun tijd, maar behoorden ook tot de makers ervan. Dit wordt maar al te vaak vergeten. Gelukkig heeft de zestiende eeuw nog vele andere mensen voortgebracht, die minder overtuigd van eigen gelijk, niet dadelijk klaar stonden om mensen te offeren aan hun godsdienstige gevoelens. Zo'n figuur was Michel de Montaigne. Hij werd geboren op 28 februari 1533 te Périgord, gelegen nabij Bordeaux, op het kasteel van zijn vader, een man die nog maar kort geleden in de adelstand was verheven en afstamde van een in de haringhandel rijk geworden koopman.

OVER de opvoeding, die hij van zijn vader had ontvangen, sprak of liever schreef de zoon altijd met de grootst mogelijke eerbied. Zijn vader, Pierre Eyquem, seigneur de Montaigne was een gelovig man, die, beïnvloed door de renaissance, liefde voor de Oudheid had opgevat. Daaruit laat het zich verklaren, dat hij de opvoeding van zijn zoon al heel vroeg in de richting van een klassieke opleiding stuurde. Hij engageerde daartoe een Duitser, die geen Frans sprak maar een uitstekend latinist was.

DAARDOOR kon het gebeuren, dat Michel de Montaigne reeds vloeiend Latijn sprak voor hij er achter kwam, dat dit niet de voertaal in Frankrijk was. Toen hij zes jaar oud was verstond hij, naar hij schreef, even weinig van de Franse taal als van het Arabisch; dus vrijwel niets. Hij leerde het Latijn zonder grammatica, zonder boek en wat in die tijd wel iets zeer bijzonders was, zonder zweep en zonder tranen. De opvoeding, die zijn vader hem gaf was er één van zachtheid en vrijheid. Die opvoeding was aan hem welbested. Hij heeft zich ontwikkeld tot één der grootsten onder de humanisten.

IN 1568 stierf Pierre Eyquem en liet zijn zoon uitgebreide bezittingen na, waaronder het slot waarin hij geboren was. Zijn geboorte en zijn vermogen maakten het Michel mogelijk te din-

hoflucht trok hem echter niet aan. Om zich thuis te voelen in die sfeer van vleierij en hypocrisie moet men niet alleen beschikken over buigzame knieën maar ook over een buigzame geest. Montaigne gaf er de voorkeur aan, de slavernij van het hof en die der openbare ambten te ontvluchten. Hij koos de vrijheid. Die vond hij op zijn kasteel. Zijn hart trok naar de studie. Zijn vermogen maakte hem onafhankelijk en stelde hem in staat zijn muze te volgen. In de toren van zijn slot richtte hij een kamertje in tot bibliotheek. In deze kamer waartoe niemand anders toegang had, voelde hij zich gelukkig. Hier was hij omringd door zijn boeken, die hij zijn vrienden noemde, vrienden die hem nooit in de steek lieten en die hij kon raadplegen wanneer hij maar wilde. Aan de balken van zijn bibliotheek liet hij een aantal opschriften aanbrengen, de meeste ontleend aan klassieke schrijvers. Veel uren heeft Montaigne in zijn torenkamertje doorgebracht om daar het boek te schrijven, dat hem bij zijn tijdgenoten beroemd en bij het nageslacht onsterfelijk maakte. Onder de titel 'Essais' zag het voor het eerst het licht in 1580.

HET boek bevat een groot aantal overdenkingen, die tot op de huidige dag de lezer aanspreken; vooral de moderne humanist. De vorm, die hij voor zijn werk koos, was zeer origineel. Hij heeft zichzelf als uitgangspunt genomen. In het voorbericht merkt hij op, dat het zijn persoon is, die het onderwerp van het boek vormt.

DE 'Essais' zijn een studie over de mens, gevat in een portret dat Montaigne zijn lezers van zichzelf voorhoudt. Gedachtig de beroemde spreuk in de voorhof van de tempel te Delphi 'Kent U zelf', ging de schrijver uit van het standpunt, dat om een ander te kunnen begrijpen, de mens eerst moet weten wie hij zelf is. Deze wetenschap kan hij alleen verkrijgen door over zichzelf na te denken en dit heeft Montaigne dan ook terdege gedaan. Hij heeft zichzelf geanalyseerd en zich daarbij niet gespaard. Hij beschouwde zich als een gemiddeld mens. Niet ten onrechte behoorde tot de opschriften op de balken van zijn bibliotheek 'Nil humani a me alienum puto' (niets menselijks acht ik mij vreemd). De 'Essais' zijn de vrucht van een voortdurend zelfonderzoek.

HOE stond deze man nu tegenover de godsdienst? Zoals de meeste humanisten bleef hij trouw aan de rooms-katholieke kerk. Wel was hij zich bewust, dat zijn katholicisme in eerste instantie bepaald was door het feit, dat hij geboren was in een land, waarin het rooms-katholicisme de leidende godsdienst was. Zou hij het levenslicht aanschouwd hebben in een land met een andere religie, dan zou hij naar

alle waarschijnlijkheid het geloof dat daar beleden werd, het zijne genoemd hebben. Zo groot achtte hij de rol van het geografisch toeval. Daar kwam bij, dat Montaigne in vragen van staat en maatschappij zeer behoudend was. Hij was wars van nieuwigheden. Alle grote veranderingen brengen de staat in opschudding en ontvrieching. Hij was echt een man van de gevestigde orde. De wetten bijv. moeten worden nagekomen; er moet aan worden gehoorzaamd, niet omdat ze rechtvaardig zijn, maar omdat zij wetten zijn. Enigszins vreemd is dit standpunt wel. De behoudzucht wordt hier wel wat ver doorgedreven.

ZIJN louwheid in godsdienstige zaken is niet te miskennen. Dat blijkt wel hieruit, dat de naam van Jezus maar een heel enkele keer in zijn 'Essais' genoemd wordt, terwijl het aantal malen dat hij Socrates vermeldt, bijna niet te tellen is. Het nieuwe testament schijnt nooit tot zijn lectuur behoord te hebben. Als een dochtertje sterft en hij zijn vrouw wil troosten met het verlies, ontleent hij geen troostwoorden aan bijbel of kerkleer. Hij zendt haar een Franse vertaling van de troostbrief, die Plutarchus aan zijn vrouw schreef toen hij, op reis zijnde, van haar bericht ontving van het overlijden van hun dochtertje.

ZIJN opvattingen over de dood zijn verre van christelijk. In de voetsporen tredend van de Ouden beschouwt hij de dood als behorende tot de orde der dingen, waarvan wij niet kunnen wensen, dat er iets aan veranderd wordt.

DE natuur geeft ons te kennen, dat wij van deze wereld vertrekken moeten, zoals wij er op gekomen zijn. Zonder vrees kwamen wij in het leven, zonder vrees moeten wij het ook verlaten. De Franse schrijver Mauriac merkt in zijn 'Histoire de France' op, dat Montaigne god op een geïsoleerde troon zet; hij ontkent zijn bestaan weliswaar niet maar hij leeft alsof er geen god is. In naam is Montaigne christen; hij gaat naar de mis uit gewoonte maar het christendom speelt hoegenaamd geen rol in zijn innerlijk leven. Mauriac acht Montaigne evenmin een christen als Voltaire. Hiermede zal Mauriac wel niet ver bezijden de waarheid zijn geweest. Het christendom met zijn zondeval, zijn verlossingsleer en zijn wederopstanding interesseerde Montaigne maar matig. Bij zijn houding tegenover het katholicisme zullen ook wel overwegingen van veiligheid hebben meegespeeld. Zou het wonderlijk zijn, als iemand een enkele maal een toontje meehuilde met de wolven in een tijd, dat het geloofsfanatisme de mensen tot wolven maakte? Men denke slechts aan de Bartholomeusnacht in 1572.

HET waren de voor-christelijke schrijvers, die Montaigne's bewondering hadden en waaraan hij zijn hart verpand had. Hij ging niet uit van een openbaring maar stelde de mens centraal in zijn overpeinzingen; de mens zoals die zich aan hem voordeed. Daarin was hij wel zeer modern. Zijn scepticisme sloot daar volkomen bij aan. Dit scepticisme komt misschien nergens duidelijker tot uitdrukking dan in de vraag, welke hij zich onophoudelijk stelde: 'Que sçais-je?' (Wat weet ik?); een vraag, welke niet slechts voorkomt in de 'Essais', maar ook op een medaille, welke hij met dit inschrift liet slaan.

Tien jaar rechten van het kind

VAN een man met een dergelijke geestesgesteldheid, die de stelling verkondigde, dat men tegen elk aangevoerd argument een ander kan stellen van gelijke kracht, kan men moeilijk verwachten, dat hij zich zou hebben ingelaten met het fanatisme van zijn eeuw. Fanatici twijfelen nooit, zij weten alles met grote zekerheid. Bovendien, Montaigne was te teerhartig om fanaticus te zijn. Hij gruwde bij de gedachte aan wreedheid. Zelfs de jacht – het tijdverdrijf en amusement bij uitstek van lieden van zijn stand – stond hem tegen. Het achtervolgen van een onschuldig dier, dat zich niet verdedigen kan, stuitte hem tegen de borst. De doodsnood van een hert, dat buiten adem geraakt, zich aan zijn vervolger moet overgeven en met zijn laatste blik als het ware om genade smeekt, kon hij niet aanzien. Als een man blijk geeft van een dergelijke teerhartigheid ten opzichte van dieren, behoeft men niet te vragen, hoe het met hem gesteld was als de wrede heden in het geding kwamen, die mensen zich tegenover mensen veroorloofden. De martelingen waaraan veroordeelden werden onderworpen of waarmede men trachtte verdachten tot bekentenis te brengen, waren erger dan de dood. De kannibalen zijn beslist minder barbaars dan wij, zegt hij. Als overheidspersoon was Montaigne volgens de voorschriften verplicht gerechtelijke folteringingen bij te wonen. Dit heeft hij altijd vierkant geweigerd. Hij behoorde tot de eersten die mededogen uitspraken over de arme drommels, die van hekserij beschuldigd werden. Men had hem eens gelegenheid gegeven met zo'n stumper te praten. Het bleek hem al spoedig, dat de vrouw volslagen waanzinnig was.

ONGETWIJFELD heeft de hervorming de stoot gegeven tot opruiming van heel wat wantoestanden en misbruiken in de kerk. Wat de mensbeschouwing aangaat, bleef hij staan op het middeleeuwse standpunt. Voor de hervormers was de mens door de zondeval verdorven. Alle religie was op genade en verlossing gebaseerd. De humanisten zagen een andere weg. Niet langer kwamen alleen maar de negatieve kanten van de mens in het volle licht der beschouwingen te staan. De tijd, welke de mens slechts wilde zien als een zondig creatuur was aan het voorbijgaan. De theologie verloor gaandeweg haar dominerende positie, al was deze in de zestiende eeuw nog zeer machtig. Maar het getij kenterde. Ook de positieve waarde van de mens kreeg weer de haar toekomst belichting. Met al zijn tekortkomingen en gebreken was de mens toch ook een redelijk en zedelijk wezen, bereid om verantwoordelijkheid te dragen.

DE grootste verdienste van Montaigne lag naar mijn gevoelen in het scepticisme en het relativisme, waarmede hij zich tot de mens wendde en waardoor deze werd aangespoord over zichzelf na te denken. Daarnaast treft in het bijzonder zijn zachtheid en verfoeiing van het geweld. Daarmede appelleerde hij aan de verdraagzaamheid en vormde een tegenwicht tegen het drijven van diegenen, die meenden een godgevallig werk te doen, als zij zich vergrepen aan de levens van medemensen, die op levensbeschouwelijk gebied een ander geluid lieten horen.

J. L. SLUIJTER

OP 20 november a.s. zal het tien jaar geleden zijn, dat de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties de officiële Verklaring van de Rechten van het Kind afkondigde. Dit feit zal slechts kunnen worden 'herdacht' en zeker niet met feestelijk vertoon 'gevierd'. Dat de Verenigde Naties het nodig vonden, tien jaar na de afkondiging van de Rechten van de Mens over te gaan tot een Verklaring met beginselen uitsluitend gericht op kinderen, wil zeggen dat het dringend nodig was om de slechte toestand waarin het overgrote deel van de kinderen op de wereld leven, extra aandacht te geven.

WAT wij hier in het Westen de gewoonte zaak van de wereld voor onze kinderen vinden: recht op voedsel, recht op bescherming tegen uitbuiting, recht op medische verzorging, recht op onderwijs, is voor 900 miljoen kinderen niet weggelegd. Kinderen in 2/3 van de wereld leven onder omstandigheden, die regelrecht indruisen tegen deze eerste vereisten van bestaan. UNICEF voert al drieëntwintig jaar lang een strijd voor deze kinderen maar ondanks de enorme krachtsinspanning, die velen die dit fonds een goed hart toedragen zich getroosten, zijn de geldmiddelen slechts toereikend voor een tiende deel van deze miljoenen kinderen. Eén ding staat vast: dat het zo niet langer kan. Een verandering van denkwijze bij de mensheid zal op de eerste plaats nodig zijn. Een veranderde mentaliteit...

IN de evolutie van ons denken – nu al duizenden jaren lang – is er van de band tussen moeder en kind geleidelijk een solidariteit ontstaan met familie, met buurt- en stadgenoten en tenslotte met landgenoten. Het vanzelfsprekende gevoel een eigen nationaliteit te hebben, kennen wij overigens nog slechts honderden jaren... Om de grootste bedreiging voor alle mensen op de wereld – onszelf stellig niet uitgezonderd – af te wenden zijn wij nu toe aan een denkwijze, een levensgevoel, waarbij wij al vanzelfsprekend tot een nieuwe groep behoren, waarmee wij even solidair zijn als met onze familie, onze vrienden of onze landgenoten. Die groep is: de mensen.

HUMANISTEN zullen tussen hun eigen kinderen, nederlandse kinderen, turkse of chinese kinderen nooit anders dan een slechts graadueel verschil kunnen zien en zij zullen in die nieuwe zienswijze moeten voorgaan. De praktische kant van dit alles moet dus voor ons beïnvloeding zijn op die nieuwe manier van denken. In de omschrijving van redenen, waarom de V.N. tien jaar geleden vond dat zij de Verklaring van de Rechten van het Kind moesten aannemen kunt u lezen: 'Wij doen een beroep op ouders, op mannen en vrouwen persoonlijk, op particuliere organisaties, op plaatselijke autoriteiten en op nationale regeringen om deze rechten te erkennen en de naleving hiervan na te streven...'

U ziet het, er wordt ons allen iets gevraagd. De V.N. doet een persoonlijk beroep op ons allemaal, niet alleen ter bescherming van onze eigen kinderen (ouders worden immers apart genoemd) maar op alle kinderen, wáár ook ter wereld. UNICEF zal in de komende tijd proberen vooral de jeugd bij de herdenking te betrekken. Twee speciale folders werden hiervoor samengesteld en zijn aan te vragen bij UNICEF-Den Haag, Postbus 1857.

V. G. L.

DOCUMENTATIE

HET eerste systeem van automatische documentatie, dat het terrein van nucleaire wetenschap en techniek bestrijkt, is in gebruik genomen in het Euratom Informatie- en Documentatie-Centrum in Brussel. Een computer maakt het mogelijk in recordtijd meer dan 400.000 boeken, verslagen, artikelen enz. te vinden en ter beschikking te brengen van onderzoekers en fabrikanten. Elk jaar zullen minstens 100.000 nieuwe documenten worden toegevoegd aan de bibliotheek.

(Uit: Unesco-Nieuws)

Televisieuitzending

NEDERLAND I

Maandag, 13 oktober 1969. Wat heeft Erasmus nagelaten. Regie: Joes Odufre.

Voor het tijdstip van de uitzending verwijzen wij u naar de programmabladen.

Een onmogelijke recensie

EIGENLIJK is het onmogelijk een goed recensent te zijn. In de eerste plaats zou je ieder jaar de gehele boekproductie moeten lezen om er een oordeel over te kunnen vellen en dat kan, gezien de astronomische aantallen boeken die er uitkomen, allang niet meer. In de tweede plaats zou je een verantwoorde selectie daaruit moeten bespreken maar wat moet dan je criterium zijn: de kwaliteit, de literaire waarde, de populariteit, je eigen smaak? In de derde plaats zijn er dan nog twee beperkingen, die het schrijven voor Mens en Wereld aan je oplegt: het boek moet voor een merendeels humanistische lezerskring interessant zijn en – laatste, maar niet onbelangrijkste beperking – het moet in de kolommen van dat schone blad ook nog een plaats kunnen vinden. Zo lang wij niet wekelijks op het formaat van Vrij Nederland of Elsevier kunnen uitkomen, zal dat laatste nog wel de belangrijkste reden zijn waarom u lang niet zoveel recensies te lezen krijgt als u eigenlijk wel zou willen. Het blijft dus een beetje willekeurige keus, waarbij ik afga op mijn eigen smaak, op de veronderstelling dat het boek humanisten zal interesseren en op de kwaliteit (al behoeft dat niet altijd per se literaire kwaliteit te zijn). Deze uitvoerige inleiding om u mee te delen dat ik vandaag voor een onmogelijke taak sta; het recenseren namelijk van niet minder dan negen boeken die stuk voor stuk een plaats in Mens en Wereld waard zijn maar die eenvoudig door gebrek aan plaatsruimte het met niet veel meer dan een aankondiging moeten doen.

DAT is vooral jammer voor een schitterend fotoboek over Israël¹⁾ waar ik bijzonder van genoten heb. De foto's zijn met een goed gevoel voor typering en voor nuances genomen door Hed Wimmer en door de uitgever zo afgedrukt, dat het spel met licht volkomen tot zijn recht komt. De keuze is zeer informatief en contrastrijk als het land Israël zelf; soms ook herkent men onverwachte overeenkomsten. Het boek geeft een goed beeld van de pioniersarbeid, die in Israël werd en wordt verricht en van de licht- en schaduwzijden van het bestaan in deze bedreigde enclave. De tekst mist het snorkerige, dat dit soort proza veelal begeleidt en geeft een redelijk, objectief beeld van de wordingsgeschiedenis van het land. Nuttig is vooral een kroniek, die bijgehouden is tot en met de zesdaagse oorlog van 1967. Men zou de mensen op de foto's zo graag een zonniger toekomst beloven dan de voortdurende spanningen doen vermoeden...

GEHEEL anders is een boek over een ander land, Frankrijk²⁾, van de hand van het Tweede

Kamerlid dr. W. J. Schuijt, dat een herdruk – de vierde al – is in de reeks Land-volk-cultuur, van Het wereldvenster. Het is ongelooflijk knap in het bestek van 250 bladzijden een vrijwel volkomen beeld te geven van de geschiedenis en cultuur van het land, dat zoveel invloed heeft gehad op beschaving en historie van andere landen en daarbij de actualiteit niet uit het oog te verliezen. Al betrap je de schrijver hier en daar op een wat subjectieve weergave, aan de andere kant maakt dat ook de charme van zo'n boek uit omdat het in een veel leesbaarder vorm informatie verschaft dan een school- of studieboek. Dat is ook de grote aantrekkelijkheid van deze uitstekend verzorgde reeks, waarin al zoveel landen werden beschreven. Lacunes zijn meen ik nog Zweden, Tsjechoslowakije, de beide Duitslanden, Hongarije, België... Maar misschien ben ik bij de drukker ten achter gebleven en dan... je kunt nu eenmaal niet alles tegelijk hebben.

OOK over Frankrijk maar dan wel op een heel andere manier, gaan de romans van Wil den Hollander, waarvan er nu vier zijn verschenen. De uitgever heeft ze gebundeld in een omnibus onder de titel *Boerin in Frankrijk*³⁾. Het is mijn genre niet, dit soort streekromans, maar ik moet toegeven dat ze in het genre tot de goede behoren en een aardig beeld geven vooral van de assimilatiemoelijkheden van een immigrantenmilieu op het Franse platteland.

VAN de wat naïeve schrijfster Clare Lennart heb ik twee boekjes hier liggen, ten eerste een herdruk van *Twee negerpopjes*⁴⁾; lang, lang geleden eens het Boekenweekgeschenk. Ik vind het nog steeds een uitstekende novelle, ondanks het naïef dromerige dat niet meer van deze tijd schijnt. Maar het blijft van 'een lieflijkheid van rose vloeiend papier, van tarlatan en champagneschuim, een lieflijkheid zonder stijfjes en daarom tragisch vergankelijk,' om de schrijfster zelf te citeren. Dat tragisch accent geeft al haar werk iets melancholiek, zonder dat het ooit bitter ernst wordt. De liefde voor het detail, voor de sfeer blijkt ook wel uit een serie korte vertelseltjes, die ze destijds in het Utrechts Nieuwsblad heeft gepubliceerd en die nu gebundeld zijn onder de titel *Pluk een roos*⁵⁾. Het zal wel niet helemaal toevallig zijn, dat ze, zwerfend door oud Utrecht, denkt aan Hoffmann, De Musset en Emily Brontë! Maar wat een stijlverschil met Wil den Hollander; maar die vergelijking is eigenlijk niet eerlijk.

MEYER SLUYSER heeft zich gewaagd aan een boek over een homofiel, onder het motto van Multatuli: 'Er is geen mens wiens gemoedsgeschiedenis niet belangrijker is dan de langste 'mooiste' gemaakte roman'. Misschien heeft hij zich daardoor willen wapenen tegen het verwijt, dat hij dan ook geen roman heeft geschreven. Het blijft een zakelijk, journalistiek verslag en het moet toch aan gebrek aan literaire gave geweten worden, dat de lezer zich nauwelijks in de beschreven jongen kan verplaatsen. Niettemin is het een interessant boek geworden, omdat het nog eens duidelijk maakt hoe iemand die afwijkt van het geijkte patroon niet alleen daarvan het slachtoffer is maar vooral door de gemeenschap verder in het isolement wordt gedrukt. Als menselijk document heeft *Niemand die het antwoord weet*⁶⁾ dan ook zeker zijn waarde.

MERKWAARDIG is het daarna te constateren hoeveel meer iemand die toch ook niet tot de eersterangsliteratuur wordt gerekend, het schrijven in zijn vingers heeft; Jef Last namelijk, van wie het vorig jaar een herdruk van drie romans is verschenen onder de titel *Drie over rood*⁷⁾. De titel lijkt al een beetje door de snel wisselende actualiteit achterhaald te zijn maar de bedoeling is duidelijk; het gaat om de drie 'revolterende romans' Marianne, Elfstedentocht en Zuiderzee. Marianne (uit 1930) had ik nog nooit gelezen maar ik heb er geen spijt van dat verzuim ingehaald te hebben. Het is de vleesgeworden revolutiegedachte die uit dit boek naar voren springt en de staccatostijl waarin het is geschreven is vooral in de opzweepende passages bijzonder functioneel. Ook Last's beschouwing over Friesland en vooral over de drooglegging van de Zuiderzee blijven nog steeds heel goed leesbaar.

VAN een geheel andere orde zijn dan nog twee uitgaven, waarvan ik als eerste wil noemen de dichtbundel *Vuur in sneeuw*⁸⁾ van A. Roland Holst. De bundel bevat gedichten uit de jaren 1966 tot en met 1968 en als je dat weet, is het onbegrijpelijk hoe iemand zijn leven lang een thema, een paar thema's, trouw kan blijven maar tegelijkertijd zijn stijl, zijn uitdrukkingsvorm zozeer kan aanpassen aan nieuwere ideeën daaromtrent als juist deze dichter. Begonnen in de neoromantische nogal breedsprakige jaren '10 schrijft Roland Holst nu een uiterst lucide taal en is zijn vers op het eerste gezicht niet van dat van de 'zestigers' te onderscheiden. Zo'n flexibiliteit getuigt toch wel van een grote geest.

TENSLOTTE dan nummer 10 uit de Faculteitenreeks, K. Heeroma's *Sprekend als nederlander*⁹⁾; de laatste maar bij lange na niet de minste van de uitgaven die ik nu heb vermeld. Het is een bundel toespraken van deze Groningse hoogleraar over zijn vak, de nederlandistiek. Maar de charme van Heeroma's teksten ligt hem nu juist hierin, dat ze ook voor de leek bijzonder plezierig zijn om te lezen, al zal hij af en toe op zijn tenen moeten gaan staan. Een toespraak van Heeroma is een genoegen om de eenvoud waarmee hij wetenschap bedrijft, om het gemak waarmee hij eigen falen toegeeft, om de lichte ironie van zijn aanvallen en een klein beetje provocatie, zoals uit de titel al blijkt. Het geijkte 'neerlandicus' voor iemand die van onze taal zijn wetenschap maakt, wil Heeroma vervangen door 'nederlandist', omdat hij het altijd een beetje gênant vond, dat schijn-Latijn te moeten gebruiken als hij zijn vak wilde noemen aan een germanist, een anglist, een romanist of een slavist... Maar zoals iedere wijziging roept ook dit voorstel verzet op. De toekomst zal leren of Heeroma een donquichotte bleek te zijn. Maar in ieder geval was dat ook een sympathieke man, zij het een minder briljant spreker.

R. DE LA RIE

¹⁾ Hed Wimmer/Gabriella Rosenthal: Israël (Kosmos, Amsterdam/Antwerpen, z.j., f 35,-).

²⁾ Dr. W. J. Schuijt: Frankrijk (Het wereldvenster, Baarn, vierde druk, 1968).

³⁾ Wil den Hollander: Boerin in Frankrijk (Kosmos, Amsterdam/Antwerpen, 1968, f 18,50).

⁴⁾ Clare Lennart: Twee negerpopjes (Kosmos, Amsterdam/Antwerpen, derde druk z.j.).

⁵⁾ Clare Lennart: Pluk een roos (Kosmos, Amsterdam/Antwerpen, 1967).

⁶⁾ Meyer Sluysers: Niemand die het antwoord weet (Kosmos, Amsterdam/Antwerpen, 1967).

⁷⁾ Jef Last: Drie over rood (Kosmos, Amsterdam/Antwerpen, 1968).

⁸⁾ A. Roland Holst: Vuur in sneeuw (Bert Bakker/Daamen N.V., Den Haag, 1968).

⁹⁾ K. Heeroma: Sprekend als nederlander (Bert Bakker/Daamen N.V., Den Haag, 1968, f 28,50).

IK denk er ZO over

DROEVIG RESULTAAT

GOD is liefde, vrede zij U lieden en hebt Uw naasten lief gelijk Uzelve. Eeuwenlang hebben de protestanten en katholieken deze teksten als leidraad tot hun beschikking gehad. Maar wat hebben ze in vredesnaam hun geloofsgenoten daarnaast nog allemaal ingeprent uit naam van die alom geprezen god, dat heel Ulster nu in brand staat en twee christelijke bevolkingsgroepen in haat en nijd tegenover elkaar staan, aan de rand van een burgeroorlog of nu misschien al in een volledige godsdienstige oorlog gewikkeld.

NEE, als ergens het fiasco van de heden-daagse christelijke geloofsleer overduidelijk aangetoond wordt, dan is het weer hier in ons oude Europa, en laten we nooit meer op laatdunkende toon over de 'heidense' twisten tussen India en Pakistan of welk ander godsdienstig conflict in de 'ontwikkelingslanden' spreken. Europa is nog niet zo veel verder.

J. TEEUWKENS

BEGELEIDING DIENSTWEIGERAARS

RON BOOT krijgt 1½ jaar gevangenisstraf omdat hij niet wordt toegelaten tot de dienstweigering.

Op zichzelf een krankzinnige toestand om iemand daarvoor 1½ jaar in de gevangenis te stoppen; zijn er helemaal geen andere mogelijkheden? Het meest trieste voor het H.V. in deze zaak is echter, dat de raadvrouw van Ron Boot verklaarde, dat wanneer hij goed begeleid was naar de commissie van advies het nooit zo ver had hoeven komen.

Doet het H.V. wel genoeg om bekendheid te geven aan het begeleidingswerk dat zij kan geven in de persoon van de heer Uitenboogaart, de raadsman voor de dienstweigeraars?

Laten wij dan zijn adres nog eens duidelijk vermelden:

C. Uitenboogaart,
Paulus Buyslaan 23, Amersfoort,
tel. 03490-13282 (kantoor),
tel. 03490-21187 (buiten kantooruren).
Het Humanisties Jongeren Sentrum.

EEN PROTEST

MET grote ergernis las ik het artikel van Prof. Mr. J. A. Ankum, onder de titel: 'Echtscheiding en Alimentatie-recht'. Als pleit voor gescheiden mannen kan ik mij geen beter denken! In zijn beschouwing gaat prof. Ankum uit van toekomstbeelden of -projecties. Daarin wordt gesteld, dat de gescheiden vrouw even goed en evenveel buitenshuis kan werken en dus verdienen als elke man. Dit gaat alleen op voor vrouwen, die vrij spoedig na hun huwelijk scheiden en geen kinderen hebben. De gescheiden vrouw met kinderen zal, na lange tijd aan haar arbeid buitenshuis onttrokken te zijn geweest, niet direct met open armen worden ontvangen door het bedrijf waarin zij vroeger werkte. Zij heeft aan ervaring en arbeids-

geschiktheid ingeboet, te meer naarmate het huwelijk langer heeft geduurd. Wat te zeggen van b.v. een 45-jarige gescheiden vrouw met kinderen, die gedurende 10 jaren of langer 'de huishouding deed' en nu, voor en na haar dagtaak in school, fabriek of elders, haar kinderen heeft te verzorgen en moet opvoeden (!); intenser dan zij het vroeger deed omdat haar nu daarvoor maar enkele uren ter beschikking staan? Wat komt er terecht van haar persoonlijk leven; van vrije uren, die zelfs, of juist, een moeder nodig heeft? Hoe lang zal zij in staat zijn een dubbele taak naar behoren te vervullen? Ik zou de man wel eens willen ontmoeten, die dit kan klaarspelen. En de kinderen, kunnen zij voor en na moeders arbeid buitenshuis de nodige zorg en aandacht van haar ontvangen? Hulp van de Bijstandswet, zodat een hulp in de huishouding kan worden betaald? Vergeet dat maar. Op het desbetreffende bureau krijgt de gescheiden vrouw met kinderen, die niet meer in de wieg liggen, te horen dat de bijstand er is voor mensen die ziek zijn of niet normaal kunnen werken.

EN nu de man na de echtscheiding: 'Hij moet weer een gezin kunnen stichten' - zo hoorde ik uit de mond van een rechter, een heel humaan mens overigens. 'De alimentatie voor de kinderen uit het eerste huwelijk moet bescheiden blijven; de moeder zorgt voor hen, gesteund - zo nodig - door de Bijstand'. Het aantal mannen dat zich geheel aan een alimentatie weet te onttrekken (o.a. door verblijf buitenlands) is niet gering. Onze wetten zijn helaas niet zo, dat zij altijd tot betaling kunnen worden gedwongen. En zo blijven vooreerst na een echtscheiding vrouw en kinderen in de meeste gevallen de zwaarst - en zwaar - getroffen. Alle mooie toekomstwoorden van knappe mannen ten spijt.

G. KARSTEN-EELKEMA

HAAT IN CURAÇAO

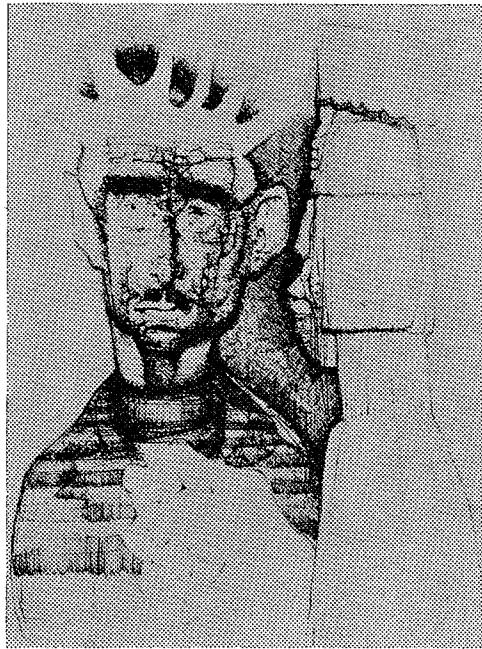
IN M. en W. van 13-9 heeft A. T. Bakker uit Curaçao het over de haat op Curaçao, welke stelselmatig gepredikt werd door mensen met rancunes. Mensen, die in een week wilden bereiken waar anderen een mensenleeftijd over doen. Uit de strekking van het verhaal neem ik aan, dat hij ook Stanley Brown tot de ophitsers rekent. Onderstaand nu enkele stukjes uit de rede, die Stanley voor zijn 'rechters' zou uitspreken.

'OOK onder het volk groeide het verzet, doch dit was ongeorganiseerd en vol haat. Men sprak over geweld en ik wilde georganiseerd verzet, dat geweldloos moest zijn. Ik wilde eenheidsfronten van vakbonden en oppositie en ik werd bang, dat de getergde bevolking niet zou wachten tot ik klaar was en zelf zou uitbarsten. Ik dacht, door middel van het schrijven van waarschuwingen, door te schrijven wat er onder de bevolking leefde, door een spreekbuis te zijn, dat ik ten eerste: de agressie stoom zou laten afblazen en ten tweede: de DP op zou kunnen laten houden met tergen. Maar in plaats van op te houden verscherpte zij de dictatuur en tergde de bevolking nog meer door de radio-kwestie, door de TV-kwestie, door Jonckheer te benoemen tot gouverneur. En zie, de uitbarsting kwam en ook voor mij onverwacht. Volgens

mij was deze uitbarsting uitgelokt; in ieder geval een gewild verzet, omdat nu de kans bestond om met het nederlandse leger en het politieapparaat dit verzet te breken. Het verzet, dat ik wilde was niet met wapens te breken, omdat er geen wapens gebruikt zouden worden maar ideeën. Geen enkele dictatuur ter wereld is bang voor wapens, omdat zij zelf altijd de beste en meeste wapens in handen heeft. Zij zijn alleen bang voor ideeën. Het is nog nooit voorgekomen, dat een opgeruide bevolking, zelfs niet een die door het woord is opgeruid, bereid is of was met stenen te vechten tegen gewapende militairen en politie; dit is slechts een tot het uiterst getergde en tot wanhoop gedreven bevolking. In dit Curaçao nu heb ik Vitó uitgegeven. Het is nooit mijn bedoeling geweest om in Vitó opruiend te zijn. De bedoeling was een blad uit te geven, dat eraan zou meewerken om het volk zijn eigen persoonlijkheids-cultuur terug te geven. In Vitó noemde ik onrecht en misdaad en ik wees op de onontkoombare gevolgen van het in stand houden van onrecht, misdaad en vernedering. In Vitó sprong ik op de bres voor vrijheid, gelijkheid, werk- en bestaanszekerheid, kans op betere ontwikkeling, de rechten van de mens en de rechten van de zwarte Curaçaose mens.'

(Uit: CARIB, informatiebulletin over Suriname en de Caribbean: nr. 2, p/a postbus 1952, Rotterdam).

CEES NOORDEWIER Jr.

HET ONRECHTVAARDIGE LOT

NIETS wordt de mensen zomaar gegeven en het weinige, dat zij kunnen veroveren, moet met onrechtvaardig sterven betaald worden. Maar daarin is de grootheid van de mens niet gelegen. Die ligt in zijn wil sterker te zijn dan zijn lot. En als zijn lot onrechtvaardig is, is de enige manier om er bovenuit te stijgen zelf rechtvaardig te zijn.

ALBERT CAMUS

Wie zijn eigen vrijheid wil, moet zelfs zijn vijand voor onderdrukking behoeden.

THOMAS PAINE (1737-1809)

**BIJ HET BUREAU VOOR LEVENS- EN GEZINSMOEILIK-
HEDEN OP HUMANISTISCHE GRONDSLAG TE UTRECHT**

is in verband met uitbreiding der werkzaamheden plaats voor een

**maatschappelijk
werk(st)er**

in het bezit van het diploma VO

Een deskundige staf en bureauleidster zijn aanwezig.

Sollicitanten (ook voor een part-time functie) worden verzocht schriftelijk of telefonisch contact op te nemen met het bestuur van het Bureau, Oude Gracht 152, Utrecht, tel. 030-24641.

ANNONCES

Rustige studente Frans (Gemeente Univ. Amsterdam), 25 jaar, die over 9 maanden afstudeert, is door omstandigheden plotseling zonder kamer. Wie kan haar daaraan helpen? Brieven onder nr. 24 adm. Mens en Wereld.

Aangeb: **Kamer te R'dam**, goede stand, voor repr. heer. Alg. ontw. $\pm$ 50-60 jr. als p. guest bij repr. dame, hum., veelz. bel. Tel. en auto aanw. Brieven onder nr. 25 adm. Mens en Wereld.

h_v

**VOOR ONS BUREAU PUBLICITEIT EN INFORMATIE
ZOEKEN WIJ**

SECRETARIESE / INFORMATRICE

Zij moet in staat zijn om correspondentie zelfstandig te verrichten en informatie zowel mondeling als schriftelijk te verstrekken.

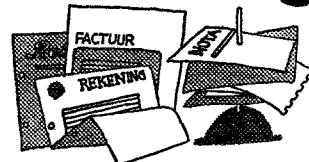
Vereisten:
Humanistische gezindheid.
Leeftijd 20 jaar of ouder.
Opleiding: m.m.s. of daarmee overeenkomend.

Salarisgroep E plm. f 6500,- tot f 10.000,-.
Aanstelling boven het minimum is mogelijk.

Sollicitaties te richten aan de directeur van het Humanistisch Verbond, Oudegracht 152, Postbus 114, Utrecht.
Persoonlijk bezoek na telefonische afspraak 030-24641.

Gezond natuurlijk leven is vegetarisch leven. Een gezaghebbend oordeel over de modernste stromingen op voedingsgebied vindt u in de 'Vegetarische Bode'. Een proefabonnement voor zes nummers ad f 2,50 zal u hiervan overtuigen.
Administratie: Admiraal de Ruijterweg 236 huis, Amsterdam W 2, postgiro 9266.

**Geld voor
hoge rekeningen?**

AMRO-Lening

(voorbeeld: f 3500.- lost u af in 18 x f 213.67
of 24 x f 165.71)

**Geld voor een
kostbare studie?**

AMRO-Lening

(voorbeeld: f 1500.- lost u af in 18 x f 92.33
of 24 x f 71.83)

**Geld voor
de verhuizing?**

AMRO-Lening

(voorbeeld: f 4000.- lost u af in 18 x f 244.20
of 24 x f 189.39)

Geld voor u:

AMRO-Lening

Elk bedrag tussen f 700.- en f 10.000.-

Coupon

Wilt u een folder met alle inlichtingen?
Stuur dan deze coupon in een envelop aan:
AMRO Bank, Antwoordnr 441, Amsterdam.

Naam _____
Adres _____
Plaats _____

Plak geen postzegel, die is voor
rekening van de
AMSTERDAM-ROTTERDAM BANK

